

4a. Lars Theil Münster: Derfor redder litteraturen ikke verden

*Teksten er fra Weekendavisen den 19. februar 2021. Den er her gengivet i uddrag.
Lars Theil Münster (f. 1983), dansk cand.mag. i litteraturvidenskab.*

»Ej blot til lyst« hedder det velkendte motto, der pryder Gammel Scene på Det Kongelige Teater. At gå i teatret er ikke blot for vor underholdnings skyld, skal vi forstå. På samme måde har litteraterne gennem tiden fortalt os, at litteratur ikke blot skal læses for vor fornøjelses skyld, nej, den vil bevidstgøre og engagere os.

5 Troen på litteraturens kraft som katalysator for politisk vækkelse har en lang tradition i litteraturvidenskaben. Fra den klassiske marxistiske litteraturkritik over Frankfurterskolens kritiske teori til et mylder af poststrukturalistiske og postkolonialistiske teoribygninger.¹ Litterater har til alle tider haft en imponerende evne til at opbygge teoretiske luftkasteller, men litteraturvidenskaben lider af en notorisk mangel på interesse for de faktiske læsere, 10 mennesker af kød og blod, uden for institutternes duggede ruder, og for hvad der driver almindelige menneskers læselyst, og hvad de får ud af at læse litteratur.

I det lys er det ikke så underligt, at litteraturvidenskabens klimaforkæmpere heller ikke synes at interessere sig for, om klimalitteraturen (den såkaldte cli-fi) rent faktisk ændrer 15 læserens indstilling til klimaspørgsmål. Det tages ligesom for givet, at værker af fx Theis Ørntoft, Lars Skinnebach eller Charlotte Weitzé² påvirker verden direkte. Med stor selvsikkerhed på klimalitteraturens vegne siger en af de mest fremtrædende økokritikere³ herhjemme, Gregers Andersen, sådan her i Politiken tilbage i 2016: »På den ene side er der et kritisk potentiale. Her fungerer litteraturen som et spejl, der holdes op for vores handlinger og tydeliggør det håbløse i dem. Og på den anden side er der et utopisk 20 potentiale, hvor litteraturen kan komme med nye ideer til den fremtid, vi går i møde.« Og med endnu større selvsikkerhed siger digteren og oversætteren Andreas Vermehren Holm i samme artikel: »Jeg mener, litteraturen er altafgørende, fordi sproget er altafgørende. Sproget definerer, hvordan vi oplever verden; hvad der er og ikke er i den.«

25 Altafgørende alligevel? Ikke noget med flere elbiler, færre flyrejser eller mindre kødproduktion. Løsningen er: sproget.

Samme Gregers Andersen når dog frem til mere moderate forhåbninger i Information i foråret 2020, hvor det nu hedder, at han håber, at klimafiktion kan gøre os mere 30 aktivistiske, og at »bøger og film om klimakrisen kan inspirere til forandring ved at rumme gode ideer til, hvordan omstillingen kan foregå, både teknologisk, på samfundsplan og eksistentielt«.

Men hvad kan vi basere dette håb på? Kan litteraturlæsningen noget særligt i forhold til at skabe større bevidsthed og efterfølgende handlingsvillighed? På trods af at klimalitteratur både målt på antal udgivelser og akademisk interesse har været en megatendens, findes der påfaldende lidt empirisk forskning i effekterne på læserne af at læse denne type litteratur.

35 Men af den empiriske forskning, der findes – eller i hvert fald den, jeg har kunnet finde – står det klart, at der er et betydeligt modsætningsforhold mellem forhåbningerne hos litteraterne og den effekt, der kan konstateres hos læserne. En undersøgelse fandt fx, at læsning af klimalitteratur godt nok havde en lille effekt på holdninger til klimaspørgsmålet, når man spurgte ind til det, lige efter at deltagerne i forsøget havde læst klimalitteraturen,

¹ En række litterære teorier og læsemetoder, som man typisk lærer om på universiteternes litteraturstudier.

² Theis Ørntoft, Lars Skinnebach, Charlotte Weitzé: danske nulevende forfattere, som alle har skrevet klimalitteratur.

³ økokritiker: en person, som er optaget af at undersøge, hvordan 'naturen' og 'det naturlige' optræder i skønlitteratur og i kulturprodukter i bredere forstand, fx også film, kunst og teater.

40 men den var til gengæld fuldstændig væk efter en måned.

En anden undersøgelse tilbageviste, at klimalitteratur skulle have nogen effekt i forhold til at kunne overbevise skeptikere om truslen fra klimaforandringerne; højst kunne den udbygge overbevisningen om problemernes alvor hos læsere, der i forvejen var bekymrede. Til gengæld pegede samme undersøgelse på, at klimalitteraturens ofte dystopiske
45 beskrivelser af konsekvenserne af klimaforandringer kan føre til, at læserne bliver mere opgivende og desillusionerede i forhold til, at vi overhovedet kan gøre noget ved klimaforandringerne.

Troen på, at vi bliver mere klimabevidste af at læse klimalitteratur, minder om troen på den politiske litteraturs potentialer. Med politisk litteratur, eller det mindre 70er-klingende
50 »politisk engageret litteratur«, tænker jeg på den litteratur, der ikke bare peger på uretfærdigheder ved det bestående samfund, men også vil overbevise os om, at vi er politiske subjekter med mulighed for at gribe ind i verdens gang og rette op på de uretfærdigheder, værkerne fortæller om.

Det litteratursyn lever i bedste velgående. Også blandt forfatterne – tænk blot på en
55 Peder Frederik Jensen og en Asta Olivia Nordenhof⁴.

Problemet er ikke, at forfattere politiserer i deres bøger, eller at deres værker bærer en appel til læseren om at ændre adfærd (fx gøre modstand mod kapitalismen). Problemet er, når litteraterne, der deler de politiske intentioner i værkerne, helt ureflekteret forfægter en tro på litteraturen som en effektiv politisk kommunikationsform, der kan forandre
60 grundlæggende strukturer i samfundet.

⁴ Peder Frederik Jensen, Asta Olivia Nordenhof: danske nulevende forfattere, som bl.a. skrevet om social ulighed.

4b. Jacob Lillemose m.fl.: Der er brug for en litterær klimakanon

Teksten er fra Atlas Magasin den 7. oktober 2024. Den er her gengivet i uddrag.

Jacob Lillemose (f. 1974), dansk forlagsredaktør. Artiklen har også en række andre forfattere: Karsten Wind Meyhoff, Andreas Harbsmeier, Kirstine Ersbøll Meyhoff, Andreas Vermehren Holm og Jeppe Svan, som alle arbejder i forlagsbranchen.

Litteraturen – fiktionen overhovedet – er et kraftfuldt redskab til at præge vores forestillinger og de fortællinger, der skal inspirere og guide os midt i krisen. Fiktionen former vores måde at forholde os til os selv på, til andre arter og til naturen omkring os. Vi har brug for litteraturens fortællinger og forestillinger til at udvide, nuancere og i sidste ende forandre dette perspektiv i retning af en dyb erkendelse af, at mennesket er en del af den planetariske økologi¹, og at dets eksistens beror på et respektfuldt forhold til Jorden.

Forfatteren Amitav Ghosh har skrevet, at klimakrisen også er en fortællekrise. Vi mangler ganske enkelt fortællinger, der hjælper os med at udlægge og forstå den virkelighed, der udspiller sig omkring os, og den natur, vi er en del af. De genrer, som dominerer – og meget længe har domineret – vores eksisterende kanon, kredser om *mennesket* og *menneskets indre liv*. Den psykologisk orienterede udviklingsroman og senest autofiktionen er i den forbindelse oplagte eksempler på, hvordan vores kanoniserede litteratur i meget vid udstrækning handler om det enkelte menneskes problemer med at finde sig til rette i verden.

Men er det den litteratur, vi har brug for? Har vi ikke netop brug for at gå på opdagelse i de fortællinger, der artikulerer, debatterer og undersøger den biosfære², de økosystemer, mennesket er placeret i, og menneskets ageren i disse? Har vi ikke længe nok sat os selv i centrum – *også* i litteraturen? Og er det virkelig det litteraturideal, vi fortsat vil indprente den ungdom, der vokser op med klima- og biodiversitetskrisen³ som sin altoverskyggende udfordring?

Fortællekrisen, som Amitav Ghosh peger på, ses også i manglen på formuleringer af alternative virkeligheder. Vi har utrolig vanskeligt ved at forestille os, at tingene kan være på en anden måde, og her kommer også den kanoniserede litteratur – som i høj grad domineres af den realistiske tradition – til kort. Netop derfor må vi have modet til at åbne vores kanon for værker, der ligger uden for den klassiske tradition, og her tænker vi ikke mindst på science fiction-litteraturen, der *altid* har været optaget af forandringerne i naturen omkring os, *altid* har beskrevet scenarier for en verden med en radikalt forandret økologi og ikke mindst præsenteret os for forestillinger om, hvordan livet i andre, imaginære verdener kunne se ud.

Noget tilsvarende kan man sige om store dele af fantasy-litteraturen, der ikke sjældent artikulerer forholdet mellem menneske og natur (og alt derimellem), og som på linje med science-fiction eksperimenterer med alle de dystopiske og utopiske forestillinger, vi ikke har mulighed for – eller evner – at tænke til ende. Og som vi ikke får et sprog for, med mindre vi læser science-fiction eller fantasy. Alligevel er netop disse genrer udelukkede fra den traditionelle litterære kanon, fordi de i det litterære establishment⁴ altid er blevet betragtet som underlødige. Faktum er imidlertid, at mange af de bedste fortællinger om naturen og vores forhold til den findes i populærkulturelle genrer som science fiction og fantasy.

¹ *den planetariske økologi*: en forståelse af jorden som ét stort, levende økosystem, hvor alt er indbyrdes forbundet.

² *biosfære*: plante- og dyrelivet og de steder på kloden, hvor det findes.

³ *biodiversitetskrisen*: det hurtige tab af plante- og dyrearter på grund af menneskelige aktiviteter.

⁴ *establishment*: bærende og normsættende personer og institutioner.